

Дребет В. В.

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології та методики навчання
німецької мови Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ У ФОРМАТІ ГЕРМАНСЬКИХ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ІМЕННИКОВОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ)

1.1. Синергетика у вивченні мовних явищ

Синергетика як міждисциплінарна галузь дослідження вивчає й описує комплексну систему дії суспільних і соціальних процесів. На сьогодні синергетику розглядають як новий науковий напрям (О. М. Князева, С. П. Курдюмов, Д. С. Чернавський), нову наукову парадигму (Т. І. Домброван, С. В. Кійко, Л. С. Піхтовнікова, О. О. Селіванова, В. В. Тузов), як міждисциплінарне мислення (Г. Хакен), як дискурс в постнекласичній науці (В. Г. Буданов). Методологія вивчення спонтанного виникнення і динамічного розвитку складних систем збігається з традиціями вивчення у природничих, суспільних та гуманітарних науках, а тому синергетизм все успішніше знаходить своє застосування у різних галузях науки. Одним з основних понять тут є поняття самоорганізації. Н. Хакен бачить завдання синергетики у тому, щоб знайти універсальні закономірності поведінки та загальні закони самоорганізації складних динамічних систем (Хакен 1985: 361). Він виділяє такі етапи як: 1) хаотичний стан системи; 2) детермінований рух системи; 3) рівновагу і конфігурацію системи; 4) стійкість системи; 5) появу випадкових факторів, які знову викликають нестабільність у системі (детальніше див. (Хакен 1980: 226 і далі). У такий спосіб описується поява і

формування складних систем, детермінованих «масштабними переходами узгодження частин і цілого» (Тарасенко 2012: 111).

Отож сучасні дослідження у галузі синергетики пов'язані з вивченням процесів самоорганізації, упорядкування нелінійності і становленням порядку через хаос (пор. Кондрашов, Чекалов, Копорулина 2008: 618). Т. І. Домброван підсумовує філософські компоненти синергетики так: «Філософські складові синергетики утворюють основу так званого синергетичного стилю наукового мислення, що, у свою чергу, сприяє експансії синергетики в гуманітарні галузі знання. Тут, у гуманітарних науках, синергетика постає, скоріш, як міждисциплінарний методологічний підхід до вивчення складних систем різної онтології. У науці про мову синергетика набуває статус наукової парадигми» (Домброван 2014: 25).

Цілком природно, що синергетичний підхід стає більш затребуваним і для комплексного вивчення мовних явищ. Як зазначає С. В. Кійко, синергетична парадигма наукового аналізу дозволяє глибше заглянути в мовні і мовленнєві процеси, оскільки мова за своїми характеристиками є відкритою динамічною системою (Кійко 2014: 407). Р. Г. Піотровський також бачив можливість дослідження мови з позиції синергетизму, а комп'ютерне моделювання мови, автоматичний аналіз текстів і синтезу мовлення вказують на те, що мова є відкритою неврівноваженою динамічною системою (Піотровський 1996: 3). Кожна мовна система піддається великим і не дуже великим впливам, які швидко змінюються. З часом у мовній системі виникають відхилення від усталених норм. С. В. Кійко пише, що за рахунок надходження в систему зовнішньої енергії, речовини чи інформації в системі виникають флуктуації – випадкові відхилення. Під впливом гетерогенних чинників такі відхилення можуть посилюватись і приводити стабільну систему до нестабільного стану (Кійко 2014: 405–406). Таким чином, мовна система проходить синергетичний цикл у формі спіралі: порядок – хаос – порядок (Кійко 2014: 409). У такому руслі синергетики вивчаються зміни й утворення певної парадигми

мовних правил. Стає очевидним, що відкритість і динамічність мовної системи передбачає наявність флуктуацій. Дослідженням явищ і процесів у їх залежності від випадковостей займається стохастика. Саме тому Р. Келер звертає увагу на необхідність стохастичного моделювання мови за допомогою квантитативних методів: «Синхронній, детермінованій системі правил потрібен певний метод для опису відповідних відхилень. Зміни у мовних системах не тільки є придатними до вимірювання, але й такими, що також підлягають певним (стохастичним) закономірностям» (Köhler 1986: 2). Звичайно, що такі дослідження пов'язані з певними труднощами. Серед іншого С. В. Кійко згадує й про те, що при становленні лінгвосинергетичної парадигми практично неможливо спостерігати механізми саморегуляції і самоорганізації мови через повільну трансформацію систем мови і що у ході еволюції мови змінюються межі лінгвістичних об'єктів (див. Кійко 2014: 410-411). Але оскільки методологія синергетики передбачає використання точних методів дослідження природних і соціальних явищ, то попри всі труднощі дослідниця бачить можливість відкриття нових мовних законів у руслі синергетичної лінгвістики. Вона розглядає мовні закони як характеристики стохастичних взаємозв'язків між певними мовними величинами (в її випадку це передбачає різні функціональні, стилістичні, морфологічні та інші характеристики омонімії) (Кійко 2014: 413).

Отож виправданим буде стати на позиції тих дослідників, які розглядають синергетику «як сучасну наукову парадигму, де об'єктом дослідження є складні відкриті системи в їх становленні та постійному розвитку» (Дребет 2017: 97).

1.2. Синергетичне моделювання мовних процесів

Моделювання мови у рамках синергетичної парадигми пов'язане з визначенням послідовності зміни станів мовної системи, через які ця система проходить під впливом зовнішніх факторів зміни. Т. І. Домброван перелічує основні стани системи,

які в її розвитку утворюють циклічну спіраль і включають таку лінійну послідовність: стан стійкості – втрата стійкості під впливом флуктуацій – зона нерівноважності системи з точкою біфуркації – перехід у новий стійкий стан. Якщо перехід у стан стійкості не відбувається, система може зруйнуватись (Домброван 2014: 122).

Синергетика є відкритою міждисциплінарною науковою парадигмою, а тому важливим є те, що синергетичний підхід до вивчення механізмів саморегуляції природних і суспільних явищ за допомогою точних методів дослідження можна перенести на побудову лінгвосинергетичної моделі.

Так, американський лінгвіст Дж. Ціпф екстраполював універсальний принцип найменшого докладання зусиль у поведінці та діях людини на мову, внаслідок чого вчений довів тенденцію до рівності співвідношення між семантичним обсягом слова та частотою його вживання (Zipf 1949: 255). Звертається увага на те, що це не принцип економії згідно з теорією усвідомленої діяльності, направленої на оптимізацію використання коштів в економічних відношеннях, а принцип людської поведінки у вигляді антропологічної константи, що не пов'язано з можливостями свідомого регулювання процесом (Köhler 1986: 7). Усе це наводить на думку співвіднести лінгвосинергетичну модель оптимізації й саморегуляції з принципом дії мовного логіцизму.

Принцип дії докладання найменших зусиль постулює існування двох потреб мовців, які тією чи іншою мірою може задовольнити мовна система, а саме – мінімізація необхідних затрат пам'яті та мінімізація необхідних затрат продукування (Köhler 1986: 20). Можна говорити про те, що мінімізація затрат виявляє мовний логіцизм синергетичних процесів і є рушійним фактором мовного розвитку. Р. Келер розглядає мову як саморегулювальну систему і пише, що як така система «мова має механізми, які постійно намагаються оптимально пристосувати систему до необхідного стану, при чому необхідний стан може

інтерпретуватись як вектор у потребах системи» (Köhler 1986: 27–28).

Це означає, що система випрацьовує оптимальні мовні закони, які б відповідали необхідному стану певної мови на певному етапі її розвитку.

Мова представляє собою складну, динамічну систему, яка здатна до організації, до відбору найоптимальніших і найзручніших елементів мовленнєвого інструментарію до скарбнички мовного інструментарію, що у результаті веде до створення мовного логіцизму. Стає зрозумілим, що це співвідноситься також із синергетичним підходом до мови як до системи самоорганізації та оптимізації вибудовування мовних законів. Відповідно, синергетичний цикл спіралеподібного проходження етапів *порядок – хаос – порядок* дозволяє трактувати мовний логіцизм як прояв синергетики. Зазначається, що визначений мовною системою необхідний стан не є постійною величиною: «Суспільні умови, в які інтегрована мова, змінюються дуже швидко, так що навіть перед досягненням оптимального компромісу потреби знову можуть чітко виражатись.

Тому ми говоримо про динамічну рівновагу системних властивостей» (Köhler 1986: 29).

Іншими словами, мова ніколи не перебуває в такому стані, який відповідає всім його необхідним якостям, а перебуває у постійному динамічному русі. Для Р. Келера у цьому зв'язку фундаментальним є питання «про логічний зв'язок між існуванням потреби та її задоволенням за допомогою елемента або властивості системи» (Köhler 1986: 27).

Хоча термін «мовний логіцизм» тут не використовується, але він імплікується в завдання, якими повинна займатись лінгвосинергетика.

Виходячи з усього викладеного вище, можна вважати, що мовний логіцизм є проявом синергетики у мові як самоорганізованої системи, яка на шляху свого розвитку шукає і знаходить оптимальні способи для встановлення якомога більшої

рівноваги між потребами системи та їх вирішенням за допомогою відповідних мовних механізмів.

1.3. Моделювання мовної самоорганізації за синергетичним принципом докладання найменших зусиль

Моделювання мовної самоорганізації за синергетичним принципом докладання найменших зусиль вперше були проведені на матеріалі іменникової лексики у німецькій мові (див. Дребет 2017).

Почати потрібно з висвітлення питання співвідношення мовного та контекстуального значень словесного знаку з позицій лінгвосинергетики.

Мова представляє собою багатовимірну, відкриту функціональну систему. Особливо це відображається у лексичному складі мови. С. В. Кійко звертає увагу на те, що нелінійність мови передбачає її здатність до таких внутрішніх флуктуацій, які ззовні сприймаються як спонтанна поява нових значень, слововживань, смислів у різних культурних контекстах (Кійко 2014: 410).

Отож лексичні одиниці під впливом флуктуацій проходять етапи *порядок – хаос – порядок*, що може приводити до змін семантичного обсягу слова, до появи нових слів, якщо флуктуації мають достатню силу і нововведення приживаються у мові.

Мова як саморегульовальна система вимушена реагувати й оптимально пристосовувати лексичний склад до потреб системи. Особливо це стосується величини лексикону.

Р. Келер пов'язує величину лексикону безпосередньо з елементарною потребою системи здійснювати операцію кодування: «Це представляє потреба у вмінні виражати багато різних значень.

Що більше значень потрібно кодувати, то більшою повинна бути кількість лексичних одиниць мови» (Köhler 1986: 52).

Автор демонструє синергетичну модель, як код через оператор пропорційності V впливає на величину лексикону:

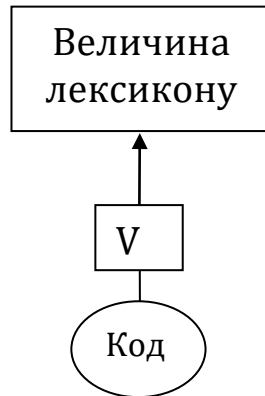

Рис. 1. Зв'язок між потребою кодування та величиною лексикону у мові за Р. Келером (Köhler 1986: 52)

Звичайно, що полісемія постає тут як універсальний механізм економії мовних знаків для позначення обмеженою кількістю мовних знаків необмеженої позамовної реальності. Потреба у кодуванні представляє собою потребу закріплення інформації та засвоєного знання про предмети, явища і процеси, які нас оточують, за певними мовними знаками та їх значеннями. Очевидно, потрібно звернути увагу на те, що багатозначність є механізмом мінімізації затрат у створенні відносної динамічної рівноваги між оптимальним числом значень слова та закріпленням за ним обсягом інформації. Багатозначність слова Р. Келер характеризує як полілексію: «Кількість різних значень, яку у певний час несе у собі лексична одиниця, повинна називатись полілексією» (Köhler 1986: 57). Отож модель взаємозв'язку потреби кодування та величини лексикону передбачає залучення полісемії до кодування знань у синергетичному циклі становлення мовних значень *порядок – хаос – порядок*.

Закономірною є необхідність пояснити зв'язок між мовним і мовленнєвим значеннями слова з позицій синергетики. Зв'язок мовного та контекстуального значень потрібно пояснити тим, що контекст реалізує різні ієрархічно структуровані значення, які містяться в слові як елементи мовної системи, і що робота

контексту зводиться до двох послідовних актів: відбору необхідного в конкретний момент потенційного значення та його актуалізації.

Якщо у синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні несуть у собі закодовану інформацію, то у цьому ж руслі потрібно розглядати реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації. Таким чином, можна говорити про те, що наявні на парадигматичній осі полісемічні та моносемічні моделі іменника як частини мови з найбільшою інформативністю підлягають декодуванню на синтагматичній осі.

1.4. Значення слова та ментальний лексикон людини: синергетичний підхід

Питання співвідношення значень слова з ментальним лексиконом людини у синергетичному розгляді дозволяє звернутись до когнітивної лінгвістики, яка, орієнтуючись на розкриття законів мовного пізнання і сприйняття, не могла залишити поза увагою ієрархічність відношень у структурі словесного знаку. Як складова науки когнітивістики, вона займається описом і поясненням мовних структур і процесів у ментальному відношенні. У центрі уваги когнітивної лінгвістики є при цьому вивчення взаємодії між репрезентацією й опрацюванням мовних знань. М. Шварц з цього приводу звертає увагу на цілу низку питань, які представляють особливий інтерес у сфері когнітивних досліджень мови: «Які знання повинна мати людина у своєму розпорядженні, щоб мати змогу виконувати таку складну діяльність як мислення і говоріння? Як ці знання організовані і представлені у пам'яті? Як ми застосовуємо ці знання і які когнітивні процеси відбуваються при цьому?» (Schwarz 1999: 16). Те, що когнітивна лінгвістика є міждисциплінарною і пов'язана з філософією і нейрологією, вивчає фізіологічні основи пізнання й аналізує структуру і функцію мозку, а з допомогою комп'ютерних наук досліджує можливості

штучного інтелекту, мабуть, і є поясненням того, що вивчення семантики стало посилено залучатись у когнітивні дослідження. Тому слушною є думка, що «суто формальну теорію без врахування змістових структур мови розглядають як рудиментарну й неадекватну» (Schwarz 1999: 42).

Насамперед у питанні змістової структури слова когнітивна лінгвістика дуже часто наголошує на ієрархічних відношеннях семантичних компонентів слова. Так, Р. Нюзе вважає за неприпустиме виділення у багатозначному слові одного «загального» значення і виступає за ієрархію значень у структурі багатозначного слова. Цей дослідник звертає нашу увагу на розрізнення головних і похідних значень слова, коли йде мова про модель полісемії. Головне, або центральне значення, як зазначає автор, є «тим значенням, яке найперше і частіше з'являється у свідомості людини; ... перше значення у структурному відношенні також є головним, оскільки друге може походити від першого, але не перше від другого. З цього погляду мова йде про модель полісемії» (пор. Nüse 1998: 121). Очевидно, що така модель полісемії у когнітивному трактуванні перегукується із психолінгвістичними вивченнями смислової структури слова, в яких доведено, що при ізольованому називанні слова частіше за інші значення у свідомості інформантів з'являється те значення, яке у словнику є головним.

Відповідно, таке когнітивне розуміння полісемічної моделі передбачає існування ієрархічно структурованої організації семемного складу у слові, яке має декілька значень на парадигматичному рівні. При цьому зазначається, що «у ментальному лексиконі також є свого роду список значень» (Nüse 1998: там само). Це означає, що на ментальному рівні ці слова мають значення, які існують поза контекстом у ієрархічному вигляді. Список значень служить, таким чином, резервом, до якого звертається людина з метою здійснити мовленнєві акти. З такої позиції Р. Нюзе пояснює механізм, у який спосіб залучаються значення з списку ментального лексикону для успішної комунікації: «І при розумінні таких слів потрібно

відшукати те значення, яке підходить, тобто значення, яке має на увазі мовець і, відповідно, вимагає контекст. З іншого боку це означає, що різні значення повинні бути «перевірені» на відповідність або невідповідність. А те, що існує центральне значення, означає у цьому випадку, що спочатку викликається або «перевіряється» це значення. І якщо воно підходить, то його приймають. Але у випадку, якщо воно не відповідає значенню, яке «мається на увазі» і яке вимагає контекст, то генерується і/або викликається друге значення, перевіряється на відповідність і так далі» (Nüse 1998: 122).

Це можна пояснити як відбір контекстом певного значення слова, яке на парадигматичній осі або на рівні *langue* представляє складну ієрархічну систему відношень між головними та другорядними значеннями у смисловій структурі багатозначного слова, внаслідок чого на синтагматичній осі або на рівні *parole* відбувається процес моносемізації слова-полісеманта.

Як зазначено вище, когнітивна лінгвістика займається питаннями репрезентації та організації знань у пам'яті. У цьому відношенні вказано на те, що «вся когнітивна діяльність людини вирішальним чином зумовлюється функціями пам'яті. Без звернення до знань, представлених у пам'яті, ми не можемо зрозуміти або утворити жодного речення» (Schwarz 1999: 79). Звісно, що у цьому випадку насамперед йде мова про знання слів, з яких утворюється речення.

Безперечно, що потрібно знати і синтаксичні правила утворення речень. Але слова як мінімальні значущі одиниці мови утворюють речення. На цьому етапі важливо вказати на те, що і когнітивна лінгвістика не заперечує факту, що з семантики окремих слів утворюється семантика речень. Все викладене вище потрібно розуміти як те, що людина звертається насамперед до значень слів, які представлені в її пам'яті. Тому М. Шварц поділяє когнітивні дослідження, які займаються питаннями репрезентації слів у пам'яті, на дві групи: «Дослідження стосовно семантичної пам'яті вивчають питання, як значення слів тривало зберігаються і як ці значення використовуються для вирішення

когнітивних проблем. Центром уваги у цій галузі дослідження є модель репрезентації, насамперед це стосується моделі мереж, в яких значення містяться збереженими вузлами у комплексних, ієрархічно організованих семантичних мережах. Процесуально зорієнтований напрям досліджень займається процесом лексичного доступу до збережених у довготривалій пам'яті знань і вивчає, як активуються і викликаються інформації слова у процесі мовного опрацювання» (Schwarz 1999: 84).

Таким чином, когнітивні дослідження займаються вивченням значення слів, які представляють собою у пам'яті складну організовану структуру. Відповідно, людина звертається до слів та їх значень для потреб комунікації, внаслідок чого активуються знання, які акумулювала пам'ять. З позицій когнітивізму пам'ять виступає у ролі ментального лексикону людини. Дослідниця дає ментальному лексикону таке визначення: «Ментальний лексикон притаманний частині нашої довготривалої пам'яті, в якій збережено знання про всі слова певної мови.

Основними елементами цієї ментальної підсистеми є внесення у лексикон, тобто лексичні одиниці, які пов'язані між собою фонологічними, синтаксичними та семантичними інформаціями слів. ... Таким чином, лексикон є точкою перетину формального і змістового структурного утворення» (Schwarz 1999: 125).

І тут простежується думка про те, що значення слів є величинами, які організовано у складну структуру відношень, тобто вони мають ієрархічний мовний статус: «Значення слів не є голістичними сутностями, які не піддаються подальшому аналізу, а складаються із семантичних коренів (ознак). Ментальний лексикон не є довільним накопиченням внесень у лексикон, він представляє свою структуровану систему, в якій кожне внесення визначається своїм рангом, тобто своїм відношенням до інших внесень у лексикон.

Так лексичні одиниці зберігаються у вигляді організованих взаємозв'язків» (Schwarz 1999: 126). З цим визначенням перегукується лінгвосинергетичне розуміння значення слова, яке А. В. Колмогорова зводить до наступних ключових факторів:

«Значення мовного знака можна розглядати як побудовану на принципах синергетичної системи структуру знань і досвіду, яка має відкритий і суб'єктивний характер, проте водночас виявляє ознаки передбачуваності і співвідносності з іншими подібними структурами знань завдяки розподіленому в соціумі й середовищі характеру когніції» (Колмогорова 2012: 61).

Відкритість мовної системи для отримання нових знань оптимально відображає сутність мовного знака.

Тому з погляду лінгвосинергетики можна говорити про те, що значення слова співвідноситься із знаннями, внесеними у ментальний лексикон людини.

Відповідним чином, у синергетичному розумінні доцільним бачиться проводити паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням внесень у лексикон, а представляє структуровану систему таких внесень.

1.5. Синергетичний підхід до вивчення кодованого і декодованого семантичного обсягу мовного знаку

Процес позначення змісту еволюціонує і накладає свій відбиток на лексичному складі мови, яка є відкритою для трансформацій під впливом інтра- та екстралінгвістичних чинників. Оскільки явища самоорганізації і відбору найоптимальніших шляхів встановлення порядку у мові, фільтруючи хаос та відхилення від норм, належить до царини лінгвосинергетики, очевидною є ефективність синергетичного підходу до вивчення мовних явищ.

У дослідженні іменників німецької мови стояло завдання описати й характеризувати цю частину мови форматі семантика, синтагматика, парадигматика. Керуючись міркуваннями вибору ефективних методів дослідження, було вирішено стати на позиції лінгвосинергетики, яка розглядає мову як складну динамічну систему, здатну до самоорганізації і саморегуляції згідно з

принципом мінімізації зусиль і збереження мовної енергії. Це не заперечуватиме попередніх досягнень у сфері лінгвокогнітивних студій, а скоріш слугуватиме поглибленню наших знань про сучасну іменникову картину у німецькій мові. Адже ім'я, назва концепту часто мають статус іменникового найменування предметів та явищ засвоєної позамовної дійсності.

Як було вже зазначено, у синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні несуть у собі закодовану інформацію, тому реалізація слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні представляє собою декодування інформації. Декодування семантики іменників на підставі синергетично-квантитативного підходу дослідження тлумачено як процедуру встановлення семантичних ознак реалізованих іменникових номінацій. Відповідно, лінгвосинергетика у цьому випадку виступає як мовна самоорганізація і мінімізація зусиль, скерованих на декодування семантичних ознак іменника.

Отож, виходячи з ієрархії мовних значень на рівні *langue*, розглянуто і пояснено функціональні здатності полісемічної і моносемічної моделей іменників з погляду лінгвосинергетики. У такому випадку реалізацію іменників інтерпретовано як декодування семантичного обсягу інформації, яку несуть у собі полісемічна або моносемічна моделі слова у процесі генерування іменникового змісту у німецькомовних текстах художнього та публіцистичного стилів.

Дотримуючись думки, що рушійним фактором мовного розвитку є дія синергетичного закону докладання найменших зусиль і збереження мовної енергії, декодування іменників у німецькій мові розглянуто в цьому аспекті. Відповідним чином, синергетичний принцип збереження енергії та мінімізації зусиль передбачає можливість, що ментальний лексикон людини скеровано на декодування оптимального обсягу реалізованого семантичного потенціалу моносемічних та полісемічних моделей слова у процесі генерування іменниково-інформаційного мовленнєвого змісту.

З позицій синергетичного підходу до вивчення мовних значень вибрано індуктивний шлях – від накопичення емпіричних даних у словниках та текстах до їх апроксимації (наближення) статистичними методами. Дослідження семантичного декодування слова у руслі лінгвосинергетики полягало в екстраполяції синергетичного принципу докладання найменших зусиль на іменникову лексику німецької мови, виведенні законів становлення і розвитку полісемічних і моносемічних моделей іменника у мові як саморегульованій системі, що дозволить створити єдину теоретичну основу для опису полісемії та моносемії в мові.

У лексикографічній практиці розмежування значень полісемічного слова здійснюється не випадковим чином, а на основі певних принципів, заданих з урахуванням ієрархічності відношень у структурі слова. Тому головне значення, яке в когнітивній моделі полісемії трактується як перше в структурному відношенні (Р. Ньюзе), подається як перше значення в словнику, а наступні значення подаються як похідні. Орієнтуючись на ситуацію як на відбір мовних елементів при формуванні висловлювання, вирізняють прямі і переносні, або непрямі номінації (В.Г. Гак).

Така диференціація номінацій потребувала доопрацювання для дослідження у форматі парадигматики, семантики та синтагматики. Оскільки переносні, або непрямі номінації можуть трактуватися як метафоричні чи образні, семантичні ознаки котрих не можна плутати з похідними значеннями слова на мовному рівні, то у роботі зі словниками і текстами натомість доцільно було увести поняття головних та похідних номінацій. Головні номінації корелюють із реалізацією головного значення слова, а похідні – з похідними значеннями. Окрім цього, на рівні мовлення також відбуватиметься реалізація іменників, які на рівні мови є моносемічними і, таким чином, представлятимуть реалізацію номінацій моносемічного іменникового потенціалу. Аналіз словникових дефініцій іменників, реалізованих у

досліджуваних контекстах, можна унаочнити на конкретних прикладах:

1.5.1. Процедура отримання та інтерпретації головних номінацій полісемічної моделі слова:

Da jedoch der Müllkasten ziemlich gefüllt war, musste der Musiker den Müll mit dem Sack zusammenpressen, um den Deckel des Kastens schließen zu können

(Günther Grass, Die Blechtrommel: 257).

Порівняльний компонентний аналіз поданих словникових дефініцій показує, що підкреслені у наведеному вище реченні іменники є полісемічними і у цьому контексті реалізують свої перші значення.

Виходячи з ієрархічних відношень у структурі полісемічного слова, перше значення у словнику розглядаємо як головне значення слова. Враховуються дефініції значення слова (у цьому випадку перше або головне), яке може бути членоване у словниках або арабськими цифрами 1, 1.1., 1.2. і т.д., або арабськими цифрами і малими літерами 1.a), 1.b) і т.д.: **der Sack – 1.a)** *größeres, längliches Behältnis aus [grobem] Stoff, starkem Papier, Kunststoff o.Ä., das dem Transport od. der Aufbewahrung von festen Stoffen, Gütern dient (Duden); der Sack – 1.a)* *größerer, länglicher Behälter aus grobem Stoff, Papier oder Kunststoff, der zum Aufbewahren oder Transportieren von festen, meist körnigen oder stückförmigen Stoffen dient (DWDS); der Sack – 1.* *längl. Behälter aus grobem Stoff od. Papier zum Aufbewahren od. zum Transport von körnigen od. kleinstückigen Gütern (Wahrig); der Deckel – 1.* *aufklappbarer od. abnehmbarer Verschluss eines Gefäßes, Behälters, einer Kiste, eines Koffers, Möbelstücks u. Ä. (Duden); der Deckel – 1.* *abnehmbarer oder aufklappbarer oberer Verschluss eines Gefäßes oder Behälters (DWDS); der Deckel – 1.* *Platte zum Bedecken von offenen Behältern (Wahrig); der Kasten – 1.* *rechteckiger, aus Holz od. einem anderen festen Material hergestellter [verschließbarer] Behälter zum Aufnehmen od. Aufbewahren von etw. (Duden); der Kasten – 1.a.)* *kleiner oder mittelgroßer, rechteckiger Behälter, der aus*

*Holz oder anderem Material fest zusammengefügt und meist durch einen Deckel verschließbar ist (DWDS); **der Kasten** – 1. rechteckiger Behälter mit od. ohne Deckel, Kiste, Truhe (Wahrig).*

З погляду лінгвосинергетики реалізація першого або головного словникового значення слова у процесі генерування іменникового змісту речення інтерпретуватиметься як декодування семантичного обсягу інформації, яку несуть у собі головні номінації полісемічної моделі іменника.

1.5.2. Процедура отримання та інтерпретації похідних номінацій полісемічної моделі слова:

Die offizielle Linie des britischen Verteidigungsministeriums ist unmissverständlich: Britische Soldaten sollen in Mali keine Rolle in einem Bodeneinsatz gegen Islamisten spielen

(Kampf gegen Islamisten: Britische Armee in Alarmbereitschaft für Mali Einsatz : <http://www.spiegel.de>).

Порівняльний компонентний аналіз поданих словникових дефініцій показує, що підкреслені у наведеному вище реченні іменники є полісемічними і у цьому контексті реалізують свої похідні значення. Виходячи з ієрархічних відношень у структурі полісемічного слова, друге і подальші значення у словнику розглядаємо як похідні значення слова. Враховуються дефініції значення слова (починаючи з другого, як з похідного), яке може бути членоване у словниках або арабськими цифрами 2, 2.1., 2.2. і т.д., або арабськими цифрами і малими літерами 2.a), 2.b) і т.д.: **die Linie** – 8. *allgemeine Richtung, die bei einem Vorhaben, Verhalten o.Ä. eingeschlagen, befolgt wird (Duden); die Linie* – 2.g) *Richtung, die bei einem bestimmten Vorhaben eingeschlagen wird (DWDS); 8. (fig.) Richtung bei einem Vorhaben, in der Politik (Wahrig); die Rolle* – 5.b) *Stellung, [erwartetes] Verhalten innerhalb der Gesellschaft (Duden); die Rolle* – 8. (Soziol.) *Gesamtheit der Verhaltensweisen, die von einer Person innerhalb der Gesellschaft erwartet werden (Wahrig).*

На прикладі іменника *Bodeneinsatz* проілюструємо вживання слів, які німецький дослідник П. Поленц називає складними утвореннями для одного моменту (*Augenblicks-Zusammensetzung*), оскільки вони є «складними словами, які виникли у словотворі автора тексту під час формулювання думки» (Polenz 2012: 41). У свою чергу, Е. Майнеке називає новоутворення складних слів для одного моменту «принагідними утвореннями», або «словами-одноденками» (Maineke 1996: 312). Зокрема, слово *Bodeneinsatz* складене з іменників *Boden* і *Einsatz* і не зустрічається у жодному з трьох словників. Очевидно, такий вид складання декількох слів в одне слово-блок є проявом мовної економії, коли скорочення довжини речень може здійснюватись шляхом вилучення коротких слів-артиклів. На нашу думку, така форма словотвору для одного контексту виправдана лише тоді, якщо досягнута у такий спосіб мовна економія не утруднює розуміння конденсованого змісту і не примушує читати «між рядками». На цьому етапі настала черга звернути увагу на той факт, що не завжди ми знайдемо у словнику кожне складне слово, яке зустрічатиметься у німецькомовних текстах. Ми не можемо залишати поза увагою реалізацію складних іменників, які належать до слів одного моменту і відсутні у словнику, оскільки факт складних словотворень для одного контексту показує невичерпність роботи над удосконаленням методів укладання словників. При тлумаченні потрібно враховувати як значення атрибутивного компонента складного слова (німецькою – *Bestimmungswort*), так і значення другого або головного компонента складного слова (німецькою – *Grundwort*). Тому коли певне складне утворення відсутнє у словнику, очевидно є необхідність вдаватись до його описового перефразування. З цього приводу Е. Майнеке звертає увагу на те, що головне слово повинно служити вихідним пунктом при перефразуванні значення (Maineke 1996: 290). Пояснюючи різні фактори, які впливають на виникнення складних слів, він пише про необхідність існування морфологічної та лексичної змістовності їх компонентів: «Неможливим є утворення складного слова як у

морфологічному, так і у лексичному відношенні, якщо носій мови сприймає поняття як беззмістовне. У морфологічному відношенні утворення *Küchenziegel* є не менш «коректним», ніж *Dachziegel*. Але у мовному відношенні існування першого складного слова є неможливим через відсутність речі. Для детермінованих складних слів це означає, що, очевидно, у мовному відношенні, атрибутивні слова перебувають у такому відношенні з головним словом, що може утворюватись змістовна детермінація. ... Складні слова служать для того, щоб у формі понять описувати наявний зміст думок» (Maineke 1996: 292, 307). Специфіка складного словотвору передбачає при цьому, що значення атрибутивної і головної частини синтезуються в єдиний зміст, тобто семантичний обсяг складного слова демонструє об'єднання декількох змістів в один складний змістовий опис. Тому дослідники відмічають, що 1) «складні слова мають вищий ступінь зливання, семантичної компресії» (Serebrennikow 1975: 293) та 2) «більшу схильність до консолідації понять» (Fleischer 1979: 321). Відповідно, згадані нами вище складні слова, які не входять до словника, проявляють семантичну компресію або консолідацію понять для одного контексту. Якщо практикована семантична компресія досягне такої міри відомості, що стане нормою у певному мовному суспільстві, то з часом частина з цих слів стає словниковим надбанням, а тому це передбачає необхідність дослідження можливої лексикалізації складних слів. Е. Майнеке пише про непередбачуваність шляху лексикалізації: «Але куди веде лексикалізація, коли вона має відбутись, передбачити неможливо, оскільки вона пов'язана зі складними змінами у відношеннях між словами та речами» (Maineke 1996: 312). Іншими словами, лексичні одиниці у синергетичному розумінні проходять етапи спіралеподібного розвитку *порядок – хаос – порядок*, що може приводити до змін семантичного обсягу слова, якщо відхилення мають достатню силу і нововведення приживаються у мові.

Стає очевидним, що передбачення лексикалізації, про яке йшлося вище, з позицій лінгвосинергетики можна розглядати як

передбачення стійкості або нестійкості флуктуацій новоутвореного слова. Ось тому ми вважаємо, що врахування ієрархічної структури семантичних множників головного й атрибутивного компонентів складних слів, утворених для одного контексту, може стати передумовою для лексикографічної фіксації слів з тими семантичними компонентами, які були встановлені з певним типом номінацій під час реалізації на синтагматичній осі або у контексті. При цьому вважаємо виправданим для кращої аргументації трансформувати складні іменникові утворення в описовий контекст, в якому основна або друга частина складного слова (*das Grundwort*) виступатиме домінантою для визначення типу реалізації усього утворення. Відповідним чином, складні слова-новоутворення внаслідок сегментації та описового аналізу ми класифікуватимемо не окремо, а разом з іменниками, зафіксованими у словнику, до одного з типів номінацій.

Отож реалізований у наведеному вище реченні іменник *Bodeneinsatz* належить до складних слів для одного контексту, оскільки він не зустрічається у жодному з трьох словників. У словниках наведені дефініції окремо для іменника *Boden* і окремо для іменника *Einsatz*. Перша частина, якою є іменник *Boden*, з огляду на контекстуальний зміст речення про наземну участь у військових операціях, розглядається як тлумачення похідного значення слова: **der Boden – 2. Grundfläche im Freien od. in einem Innenraum** (Duden); **der Boden – 2. Grundfläche, auf der man steht und geht** (DWDS). Другий і головний компонент, яким є слово *Einsatz*, у змістовому зіставленні з семантикою першого компонента, яким є слово *Boden*, також тлумачиться у своєму похідному значенні на парадигматичній осі: **der Einsatz – 4. (Milit.) das Eingesetztwerden an der Front** (Duden); **der Einsatz – 5.c) (Militär) Gefecht** (DWDS); **der Einsatz – 6. Kampf an der Front** (Wahrig). Оскільки іменник *Einsatz* як основна частина складного слова (*das Grundwort*) є домінантою для тлумачення всього складного слова, то з урахуванням атрибутивного компонента, яким є слово *Boden*, складний іменник *Bodeneinsatz*

демонструє розвиток іменникового найменування змісту речення у ролі похідної номінації. У нашій роботі подібні складні утворення для кращого унаочнення і розуміння будуть сегментуватись в описові контексти. У цьому випадку складне утворення *Bodeneinsatz* можна трансформувати в описовий контекст *Einsatz am Boden*.

З погляду лінгвосинергетики реалізація словникових значень слова, починаючи від другого і далі, у процесі генерування іменникового змісту речення інтерпретуватиметься як декодування семантичного обсягу інформації, яку несуть у собі похідні номінації полісемічної моделі іменника.

1.5.3. Процедура отримання та інтерпретації номінацій моносемічного іменникового потенціалу:

Mit geringsten Hilfsmitteln hatte er, dank seinem eigenen Genie, den Duft des Menschen nachgeschaffen und ihn auf Antrieb gleich so gut getroffen, dass selbst ein Kind sich von ihm hatte tauschen lassen

(Süskind Patrick, *Das Parfum*: 198).

Порівняльний компонентний аналіз поданих словникових дефініцій показує, що підкреслені у наведеному вище реченні іменники мають лише одне значення, а тому на мовленнєвому рівні вони реалізують свій моносемічний словниковий потенціал. Виходячи зі специфіки слів з одним мовним значенням, враховуємо його моносемічний компонентний склад, який може або містити, або не містити членування малими літерами а), b), c) і т.д.: **das Hilfsmittel** – а) *Mittel zur Arbeitserleichterung od. zur Erreichung eines bestimmten Zweckes* (Duden); **das Hilfsmittel** – *Mittel, dessen Verwendung der Erreichung eines Ziels förderlich ist* (DWDS); **der Mensch** – а) *mit der Fähigkeit zu logischem Denken u. zur Sprache, zur sittlichen Entscheidung u. Erkenntnis von Gut u. Böse ausgestattetes höchstentwickeltes Lebewesen* (Duden); **der Mensch** – *das höchstentwickelte Lebewesen, das gesellschaftlich lebt und arbeitet, die Fähigkeit zu denken und zu sprechen hat, die Welt in ihrer Gesamtheit*

erkennen und nach dem Maß seiner Erkenntnis planmäßig verändern und gestalten kann (DWDS); **der Anhieb** – *auf [den ersten] Anhieb: beim ersten Versuch, sofort, gleich zu Beginn (Duden); **der Anhieb** – *auf (den ersten) Anhieb: sofort, beim ersten Versuch (DWDS); **der Anhieb** – • (umg.) auf Anhieb: gleich beim ersten Mal (Wahrig).

З погляду лінгвосинергетики реалізація номінацій моносемічного потенціалу інтерпретуватиметься як декодування семантичного обсягу інформації, яку несе у собі моносемічна модель іменника.

1.6. Процедура статистичних методів дослідження матеріалу. Інтерпретація статистичних обчислень

У роботі було метою вивчити відповідність розподілу іменникових реалізацій закону мовної економії, а тому закономірно постає питання щодо статистичних методів дослідження, які використано для виконання поставлених перед нами завдань. З цього приводу доречно навести цитату В. В. Левицького, який зазначав наступне: «Лінгвіст повинен отримати у науці не тільки якісь кількісні характеристики досліджуваного об'єкта, але й встановити за допомогою спеціальних статистичних прийомів достовірність статистичних результатів» (Левицький 2012: 110). Тому й лінгвістичні дослідження повинні йти до теоретичних узагальнень, які на основі науково обґрунтованих фактів дозволяють уникнути спекуляцій та отримати якомога більш об'єктивні знання про ті чи інші реалії розвитку у певній мові. Саме статистичні методи дослідження сприяють досягненню цієї мети. Вмілим захисником виступає тут Р. Келер: «Статистика як математичний засіб навіть за неповної інформації дає нам можливість зробити достовірні висновки і пояснення, які встановлюються і вибираються з об'єктивною надійністю» (Köhler 2005: 5). Ми свідомі того, що завжди є критики і прибічними певних методів статистичного обчислення. У цьому відношенні Р. Келер пише наступне: «Безсумнівно, що проти дефініцій і правил обчислення для

заданих теоретичних понять знайдуться чисельні заперечення, які можуть бути результатом різних поглядів. Але навіть добре обґрунтована критика щодо певного виду операціоналізації сама по собі не заперечує результату дослідження» (Köhler 1986: 88). Для виконання поставленої перед нами мети ефективним і переконливим статистичним методом вважаємо критерій χ^2 (хі-квадрат). Формула хі-квадрат належить до аналітичної статистики, яка перевіряє зв'язки між досліджуваними величинами. На користь застосування у дослідженнях згаданого методу обчислення К. Мейндл наводить такі аргументи: «Завжди, коли Ви хочете проаналізувати прояв певних характеристик або ж комбінації характеристик, то сім'я хі-квадрат буде для вас надійним пристанищем... Цим тестом перевіряють, чи є відхилення в емпірично спостережуваному розподілі частот. Тести хі-квадрат несправедливо недооцінюють. Вони є свого роду тестами «на всі випадки». Їх можна застосовувати як тести відповідності або розподілу, тобто можна перевіряти, чи розподіл величин носить певний порядок» (Meindl 2013: 162). Таким чином, викладені вище завдання передбачають застосування формули хі-квадрат:

$$\chi^2 = \frac{(ad - bc)^2 N}{(a + c)(b + d)(a + b)(c + d)} \quad (1)$$

Обчислення за формулою хі-квадрат дозволяє вивчити відповідність або невідповідність кількості іменникових реалізацій синергетичному закону економії затрат у тих чи тих контекстуальних зв'язках. Оскільки дослідження типу реалізованих номінацій іменника на рівні *parole* передбачає у нашому випадку залучення до аналізу іменників, які на рівні *langue* є або полісемічними, тобто мають два значення і більше, або моносемічними, тобто мають лише одне значення, то перед інтерпретацією отриманих результатів потрібно згадати про універсальну квантитативно-системну характеристику полісемії природних мов. У цьому відношенні встановлено, що семантичний обсяг слова та кількість слів з визначеним семантичним обсягом у словнику пов'язані між собою: найбільшу

частку у словнику складають однозначні слова, потім у порядку спадання йдуть слова з двома, трьома і т. д. значеннями (Тулдава 1987: 134). Виходячи з такого стану справ, доцільним вважаємо інтерпретувати отримані у подальшому статистичні результати як лінійне або нелінійне розгортання іменникових реалізацій з різним типом номінацій у процесі генерування іменникового змісту. Лінійним розгортанням будемо називати процес лінійного спадання або зростання реалізацій слів з різним семантичним обсягом (коли емпіричні частоти перевищують теоретично очікувані), а нелінійним розгортанням ми називатимемо процес нелінійного спадання або зростання реалізацій слів з різним семантичним обсягом (коли емпіричні частоти не перевищують теоретично очікувані). Теоретично значимі результати тлумачитимуться як системне, і, навпаки, відсутність теоретично значимих результатів – як несистемне розгортання величин. Це демонструватиме мовний логіцизм у синергетичному циклі самоорганізації такого обсягу реалізацій полісемічної або моносемічної моделі іменника, яке буде оптимально відповідати потребі мінімізувати затрати на декодування інформації, яку несуть у собі іменникові номінації у процесі генерування змісту у німецькомовній художній прозі та публіцистиці.

Завданням буде створення відповідних синергетичних моделей декодування іменників у німецькій мові, теоретичним обґрунтуванням яких слугуватиме попереднє обчислення емпіричних величин з допомогою формули χ^2 . Відповідно, показники формули χ^2 кореспондуватимуть з конструкціями синергетичних моделей. Мінімальною теоретично значимою величиною є 3,84 (див. Левицький 2012: 158–159; Meindl 2013:165). У нашому випадку це буде інтерпретуватись як критично значимий показник відповідності кількості контекстуальних реалізацій синергетичному закону мінімізації зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу, закріпленого за певною іменниковою номінацією полісемічної або моносемічної моделей слова. Тому всі показники від 3,84 і вище є позитивними, а ті, що менше, – негативними. Крива з

позитивним показником у напрямку плюс буде інтерпретуватись у наших моделях як відповідність синергетичному закону збереження зусиль та рівноваги у мові, а з негативним показником у напрямку мінус – як невідповідність. К. Мейндл звертає увагу на те, що тест χ^2 -квадрат перевіряє, що надто часто або надто рідко виходить за межі випадкового прояву (Meindl 2013: 164). Чим більше показники формули χ^2 -квадрат будуть відхилятися у напрямку плюс, тим сильніше це буде свідчити про відповідність кількості реалізацій синергетичному закону збереження зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу з певним типом номінації на мовленнєвому рівні, а тому крива у синергетичній моделі декодування буде йти вгору. І, навпаки, чим більше показники будуть відхилятися у напрямку мінус, тим слабшим буде проявлятися дія цього закону, відповідно, крива моделі декодування йтиме вниз.

Таку синергетичну модель продемонстровано нами на прикладі реалізацій іменників з відмінковою роллю *Nominativ* у німецькомовних текстах художнього стилю (див. рис. 2). Тут ми можемо спостерігати, що крива семантичного декодування головних номінацій полісемічної моделі сягнула точки 90,28 у напрямку плюс, а крива декодування семантики моносемічної моделі іменника піднялася до найвищої точки 102,89 у напрямку плюс. У напрямку мінус спостерігається декодування семантики похідних номінацій полісемічної моделі іменника – 0,28:

Відповідно, у нашій роботі статично доведеним і теоретично обґрунтованим інтерпретуватимемо той факт, що синергетичний цикл реалізацій іменника з відмінковою роллю *Nominativ* у художніх творах найоптимальніше демонструє мовний логіцизм мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування і опрацювання семантичного обсягу номінацій моносемічної моделі слова з цією відмінковою роллю. Чітко вираженою і теоретично значимою є дія цього закону і для головних номінацій полісемічної моделі іменника з відмінковою роллю *Nominativ*. Хоча останні у кількісному відношенні переважають реалізації моносемічних іменників, але

взаємозв'язок між кількістю реалізації і потребами декодування оптимального семантичного обсягу стає сильнішим для менш чисельної групи, якими є моносемічні іменники.

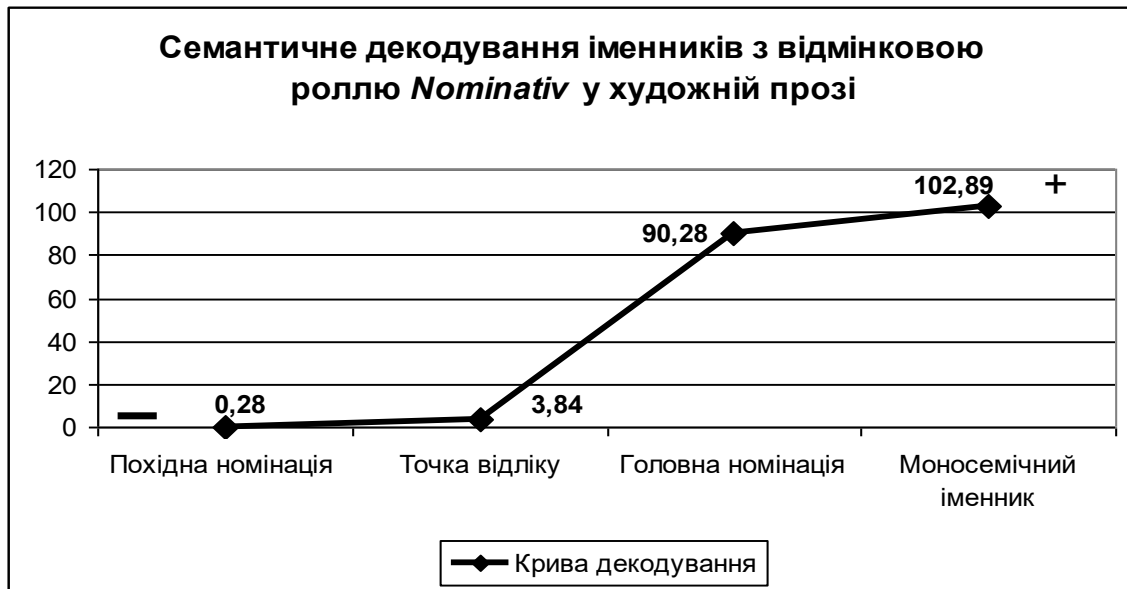

Рис. 2. Синергетична модель семантичного декодування іменників з відмінкової роллю *Nominativ* у німецькомовній художній прозі

Щодо найменш чисельних похідних номінацій, то тут спостерігаємо невідповідність кількості реалізацій синергетичному закону оптимальної затрати зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу, який несуть у собі похідні номінації полісемічної моделі іменника з відмінковою роллю *Nominativ* у художніх творах.

Отож реалізацію іменників у співвіднесенні з відмінковою роллю *Nominativ* ми інтерпретуватимемо у руслі лінгвосинергетики, коли синергетичний цикл оптимальної затрати зусиль для декодування іменникової інформації з носієм функції «хто, що» демонструють реалізації моносемічного потенціалу та головних номінацій полісемічного потенціалу. Похідні номінації з відмінковою роллю *Nominativ* не відповідають синергетичному закону оптимального числа декодувань. Стає очевидним, що для моносемічної моделі

іменника та для головних номінацій полісемічної моделі іменника фіксуємо вплив зовнішньої енергії у напрямку прогресу, а для похідних – регресу. Якщо під впливом флуктуацій або зовнішньої енергії кількість реалізацій похідної номінації не відповідатиме синергетичному закону мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування і опрацювання оптимального семантичного обсягу похідних значень полісемічних іменників, то такий синергетичний закон розвиватиме парадигму декодувань іменникової інформації з носієм функції «хто, що» на користь моносемічної моделі та головних номінацій полісемічної моделі слова у німецькомовних художніх творах, а похідні номінації з цією функцією будуть відходити на задній план. Згодом такі зміни у лексичній структурі іменника, які пройшли синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок*, прогнозують і проектують відповідну фіксацію змін на мовний рівень, носієм якого є словниковий склад німецької мови.

Результати доводять, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими в зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту в сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії та мінімізації зусиль найоптимальніше скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного виміру однозначної моносемічної моделі і головного значення полісемічної моделі слова.

Описане нами дослідження є одним з прикладів нового підходу до вивчення мовних явищ у лінгвосинергетичному форматі. Це започатковує новий напрям у лінгвістиці, який полягає у розробленні теорії про мовну самоорганізацію за синергетичним принципом збереження мовної енергії та докладання найменших зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне декодування семантичного обсягу словесного знаку у певних контекстуальних оточеннях. Вибудовування на підставі статистичних підрахунків

лінгвосинергетичних моделей декодування й аналіз ієрархії реалізованого мовного потенціалу слова дає змогу спрогнозувати подальші тенденції розвитку полісемії й моносемії у певній мові.

Отримані результати можуть знайти своє застосування у лексикографії. Встановлення активацій декодування словникової інформації у мовленнєвому контексті повинно мінімізувати можливий суб'єктивізм у процесі розмежування значень слова, показати зміни та поповнення словникового складу, що сприятиме оптимізації укладання як двомовних словників, так і одномовних тлумачних словників певної мови, зокрема, німецької. Перспективами дослідження можуть стати вивчення переструктурування семантичного обсягу слова внаслідок дії синергетичного принципу мінімізації зусиль і збереження мовної енергії як при кодуванні, так і декодуванні семантики полісемічної та моносемічної моделі іменника у німецькій мові. Це дозволить теоретично обґрунтувати і прогнозувати синергетичний цикл становлення та самоорганізації полісемії та моносемії словесних знаків у парадигмі досліджень сучасної лінгвосинергетики.